

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความจำเป็นมาของปัญหา

ในการพัฒนาประเทศจะต้องอาศัยประชากรที่มีคุณภาพ ซึ่งประชากรจะมีคุณภาพก็ต้องได้รับการเอาใจใส่ต่อการเจริญเติบโตตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นไป โดยเฉพาะด้านโภชนาการเพราะโภชนาการของทารกในครรภ์มารดามีผลกระทบต่อโภชนาการของมารดา กล่าวคือ หากมารดามีภาวะทุพโภชนาการ ก็อาจมีผลทำให้ทารกมีน้ำหนักน้อย ตายคลอดหรือขาดภูมิคุ้มกันโรค และภายหลังจากคลอดแล้วทารกยังต้องได้รับการดูแลเรื่องโภชนาการต่อไปอีก ในการดูแลเรื่องการให้อาหารแก่ทารกนับตั้งแต่แรกเกิดจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญและเป็นการเริ่มต้นของสุขภาพเด็ก การให้อาหารที่มีคุณค่าตามหลักโภชนาการจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทารกในการเจริญเติบโตทางกายและทางสมอง รวมทั้งเป็นผู้ที่มีนิสัยการกินที่ดี มีรากฐานทางด้านสุขภาพกายและจิตใจที่สมบูรณ์ แข็งแรง ตลอดจนลดอัตราการเจ็บป่วยของทารกทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้

อาหารแต่ละประเภทก็เหมาะสมสำหรับคนแต่ละวัย ในวัยทารกอาหารที่เหมาะสมที่สุด คือ นมแม่ ซึ่งธรรมชาติได้จัดเตรียมไว้ให้แล้วตั้งแต่ทารกยังอยู่ในครรภ์มารดา ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีชนบทธรรมนิยมประเพณีในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ตลอดมาแต่ดั้งเดิม เพราะคนส่วนใหญ่ในสมัยก่อนเชื่อว่า "นมวัวใช้เลี้ยงลูกวัว นมคนใช้เลี้ยงลูกคน" ดังจะเห็นได้จากทารกที่มีค่าเรียกสตรีที่มึนเมาที่ดูแลและให้นมทารกในกรณีที่เป็นมารดาที่แท้จริงไม่สามารถให้นมแก่บุตรของตนเองได้ ซึ่งเรียกว่า "นมแม่" แต่ต่อมาวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันอย่างมาก ได้มีผู้นำนมวัวมาดัดแปลงให้มีรูปแบบต่างๆ กันไป เช่น นมผง นมชงหวาน นมจืด เป็นต้น และยังได้พยายามดัดแปลงคุณภาพจนใกล้เคียงนมแม่ และสามารถใช้ทดแทนนมแม่ได้ โดยเฉพาะในกรณีที่มารดาไม่สามารถให้นมแก่ลูกได้ซึ่งในวงการแพทย์และโภชนาการก็ยอมรับถึงคุณภาพนี้ ถึงแม้จะไม่ทัดเทียมนมแม่ทุกประการก็ตาม และในที่สุดกลายเป็นที่แพร่หลายกันทั่วไป จนกระทั่งพบว่า อัตราการใช้นมแม่ลดลงอย่างมากในขณะที่ยอดการใช้นมผสมเพิ่มสูงขึ้นทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา (ประสงค์ ตูจินดา : 2526 : 14)

สำหรับประเทศไทยปัจจุบัน พบว่า การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีแนวโน้มลดลงโดยเฉพาะ

ในเขตกรุงเทพมหานครและเขตเมืองของจังหวัดต่างๆ นอกจากนั้นยังพบว่า ระยะเวลาในการให้นมแก่ทารกยังสั้นลงด้วย ซึ่งพอสรุปได้ว่า เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงลักษณะเศรษฐกิจและสังคม ทำให้สตรีต้องออกทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้ช่วยครอบครัว ประกอบกับวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีในปัจจุบันด้านการผลิตนมผสมสำหรับทารกมีความก้าวหน้ามากขึ้น กล่าวคือ ได้มีการคิดแปลงส่วนประกอบของนมให้มีความใกล้เคียงนมแม่มากขึ้น และนอกจากนี้บริษัทผู้ผลิตนมผสมยังมีวิธีการโฆษณาและเผยแพร่ผลิตภัณฑ์นมในรูปแบบต่างๆ เพื่อชักจูงให้เกิดความนิยมในผลิตภัณฑ์ของบริษัท การที่มีจำนวนมารดาเปลี่ยนมาใช้นมผสมเลี้ยงทารกมากขึ้นนี้ พบว่า เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของ การเกิดปัญหาทุพโภชนาการในทารกและเด็กวัยก่อนเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชุมชนแออัดและเขตชนบท ทั้งนี้เนื่องมาจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในการเลือกซื้อนมผสมชนิดที่เหมาะสมสำหรับทารก เพื่อทดแทนนมแม่ ดังนั้นจึงพบว่า มารดาจำนวนมากที่ใช้นมชันทหวานเลี้ยงทารกเพราะราคาถูก หาซื้อได้ง่าย ไม่จำเป็นต้องใช้ตู้เย็นในการเก็บรักษาเหมือนนมผสมชนิดอื่นๆ และนมชันทหวานก็เป็นนมที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งในการที่จะนำไปเลี้ยงทารก เพราะในนมชันทหวานมีน้ำตาลสูงถึง 42-47 % ส่วนอาหารโปรตีน วิตามิน และเกลือแร่ที่จำเป็นสำหรับทารกมีไม่เพียงพอ กับความต้องการของทารก นอกจากนี้ในกรณีที่มารดาใช้นมผสมในการเลี้ยงทารกก็มักใช้ผิดๆ อาทิเช่น การเติมน้ำมากเกินไปทำให้ไหม้เจ็จอาจไม่ได้อะไรเลย เนื่องจากพญายามประหยัคนมที่ใช้เพราะราคามนมผสมค่อนข้างแพง เป็นเหตุให้ทารกได้รับพลังงานและสารอาหารต่ำกว่าความต้องการของร่างกาย และยังมีมารดาบางรายขาดความรู้ในเรื่องความสะอาดของน้ำที่ใช้ผสมนม ความสะอาดของขวดนม และวิธีเตรียมนมที่ยังไม่สะอาดพอ ทำให้ทารกมีโอกาสเกิดโรคอุจจาระร่วงในอัตราที่ค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นสาเหตุของภาวะทุพโภชนาการ ร่างกายอ่อนแอและเกิดการติดเชื้อโรคต่างๆ ได้ง่าย และถ้ามีการติดเชื้อแล้วมักจะมีความรุนแรงและอาจเป็นสาเหตุให้ถึงแก่ความตายได้ (ภารดี เต็มเจริญ : 2524 : 17-18) จากการศึกษาถึงอิทธิพลของการใช้นมแม่เลี้ยงทารกที่มีต่ออัตราการป่วยและตายของทารก พบว่า การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะช่วยลดอัตราการป่วยและตายของทารก (WRAY : 1979 : 18) นอกจากนั้นนักวิชาการทางการแพทย์ยืนยันว่านมแม่เป็นนมที่ดีที่สุดและเหมาะสมที่สุดสำหรับทารกในระยะ 6 เดือนแรก โดยไม่จำเป็นต้องให้อาหารอื่นใดแก่ทารก มารดาที่มีสุขภาพดีสามารถหลั่งน้ำนมได้วันละประมาณ 850 ลบ.ซม. ในระยะ 6 เดือนแรกหลังคลอดและหลังจากนั้นปริมาณการหลั่งของน้ำนมแม่จะลดลง ส่วนในคุณภาพของน้ำนมแม่ พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมากไม่ว่ามารดาจะอยู่ในภาวะใดก็ตาม (ไกรสิทธิ์ ตันติศรีนทร์ : 2525 : 85)

การส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เป็นกลวิธีหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาทุพโภชนาการ ในทารกและ เด็กก่อนวัย เรียงตามแผนทางอาหาร และ โภชนาการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 โดยการรณรงค์ให้ความรู้แก่มารดาเพื่อให้ตระหนักถึงคุณสมบัติของน้ำนมแม่ที่เหนือกว่า นมผสมในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะในด้านการคุ้มกันโรคซึ่งไม่มีในนมผสมชนิดใดๆ และแม่ผลทาง ด้านจิตใจที่มั่งคั่งต่อทั้งมารดาและทารกก็ เกิดความอบอุ่นใจจากการที่แม่อมุขขณะให้นมลูก ส่วนมารดา ก็เกิดความสุขและความภูมิใจที่ลูกดูคนตนเอง

ในด้านเศรษฐกิจ พบว่า การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ประหยัดค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้ ถึงเกือบ 1 ใน 4 ของผู้มีรายได้อานกลาง และมากกว่า 60% ของรายได้ในผู้มีรายได้น้อย การใช้นมแม่จะไม่ต้องเสียเงินซื้อนมผสม ตลอดจนอุปกรณ์อื่นๆ เช่น ขวดนม หัวนม เป็นต้น และ ถ้ามองในระดับประเทศจะเห็นได้ว่า ประเทศไทยได้สั่งซื้อผลิตภัณฑ์นมเข้าประเทศเมื่อเดือน พฤษภาคม 2527 เป็นเงิน 177,854,000 บาท และในเดือนมิถุนายน 2527 เป็นเงิน 188,976,000 บาท (สำนักนายกรัฐมนตร : 2527 : 68)

การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ยังมีผลดีสำหรับผู้เป็นมารดา คือ ทำให้ไม่อ้วนและมดลูกเข้าอู่ เร็วขึ้น และยังเชื่อว่ามีส่วนทำให้ประจำเดือนภายหลังคลอดครั้งแรกช้ากว่ามารดาที่ไม่ได้ให้นม ลูก เป็นเหตุให้บางประเทศเชื่อว่าช่วยในการคุมกำเนิดได้ แต่วงการแพทย์ยังไม่ยอมรับเรื่องนี้ ว่าได้ผลเต็มที่ (ไกรสิทธิ์ ตันติศรีรินทร์ : 2523 : 85)

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า นมแม่มีประโยชน์ทั้งต่อตัวมารดา ต่อทารก และต่อเศรษฐกิจอีกด้วย อย่างไรก็ตามในขณะที่รัฐบาลและหน่วยงานระดับชาติ เช่น องค์การ ยูนิเซฟ ฯลฯ ได้มีการรณรงค์เพื่อให้มารดากลับมาให้ความสนใจต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมของตน แต่จากการศึกษาวิจัยพบว่า อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่กลับลดลง (จริยาวัตร คมพยัคฆ์ และ คณะ : 2525 : 8) และยิ่งพบอีกว่า มีแนวโน้มในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ลดลงทั่วประเทศทั้งใน เขตเมืองและชนบท (Knodel and Debavalya : 1980 : 355-357 , สมชาย กุรงค์เกษ และคณะ : 2526 : 89)

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 4 (2520-2524) และฉบับที่ 5 (2525-2529) มีโครงการพัฒนาเมืองหลักเมืองรอง ซึ่งอำเภอขนาดใหญ่ จังหวัดสงขลาถูกรวมอยู่ในแผน ดังกล่าวด้วย สำหรับอำเภอขนาดใหญ่มีลักษณะเป็นเมืองเศรษฐกิจ เป็นศูนย์กลางการค้าขาย อุตสาหกรรม และสะพานปลาที่สำคัญของภาคใต้ตอนล่าง มีประชากรทั้งสิ้น 116,467 คน

(เฉพาะที่มีทะเบียนราษฎร) จากผลของการเป็นเมืองเศรษฐกิจทำให้มีคนหลั่งไหลเข้ามาทำงานในอำเภอหาดใหญ่ ทั้งจากจังหวัดใกล้เคียงและจากภาคอื่นๆ ทำให้อำเภอหาดใหญ่มีลักษณะความเป็นเมืองมากขึ้น จากการที่มีการย้ายถิ่นเข้ามาทำให้เกิดชุมชนแออัดเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้จากการสำรวจโดยฝ่ายส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคติดต่อ เมื่อพ.ศ. 2525 พบว่า มีชุมชนแออัดเพียง 9 ชุมชน แต่ในการสำรวจครั้งล่าสุดเมื่อ พ.ศ. 2527 พบว่า มีชุมชนแออัดเพิ่มขึ้นเป็น 15 ชุมชน

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของอำเภอหาดใหญ่ที่มีลักษณะความเป็นเมืองมากขึ้นนี้ น่าจะมีผลกระทบต่อแผนการดำรงชีวิตและสุขภาพอนามัยของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดอำเภอหาดใหญ่ ซึ่งอาจกระทบถึงแบบแผนในการเลี้ยงลูกด้วย กล่าวก็คือ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทไปเป็นสังคมเมืองทำให้อิทธิพลของเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามามีอิทธิพลเหนือชีวิตประจำวัน มีความทันสมัยเพิ่มขึ้น รวมถึงการมีเครื่องอำนวยความสะดวกมากขึ้น คนในสังคมเริ่มมีการแข่งขันกันในเรื่องวัตถุนิยมมากขึ้นก่อให้เกิดปัญหาสังคม อาชญากรรมสูงขึ้น แบบแผนการดำรงชีวิตก็เปลี่ยนไปสตรีเริ่มมีบทบาทในการช่วยทำงานเพื่อหารายได้ในการจุนเจือครอบครัวมากขึ้นทำให้เวลาที่ใช้ในการดูแลและบุตรลดน้อยลง จึงแสวงหาวิธีการอื่นที่จะดูแลบุตรของตน บางรายหันไปพึ่งเพื่อนบ้านหรือจ้างดูแลเด็กเล็ก และโหมมผสมแทนนมแม่ในที่สุด

ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนในการเลี้ยงลูกของสตรีในชุมชนแออัดอำเภอหาดใหญ่

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาถึง

1. ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจฐานะ (ไทยใช้อาชีพ รายได้ และการศึกษาของทั้งสตรีและสามี เป็นตัวกำหนด) กับพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตร
2. ความสัมพันธ์ระหว่างอายุของมารดา กับพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตร
3. ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาที่ทั้งสามีและสตรีนับถือ กับพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตร
4. ความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ทำคลอด ผู้ทำคลอด กับพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตร
5. ความสัมพันธ์ของระยะเวลาในการให้นมบุตรกับการเริ่มให้อาหารเสริมตามวัย
แก่ทารกเป็นครั้งแรก
6. ความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาของการให้นมบุตรกับระยะเวลาที่มีประจำเดือน
ครั้งแรกภายหลังคลอด
7. ปัจจัยที่ทำให้สตรีไม่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่

สัมติฐานของการวิจัย

1. ปัจจัยทางคานเศรษฐกิจมีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
 - 1.1 สตรีที่ประกอบอาชีพนอกบ้านจะเลี้ยงลูกด้วยนมแม่น้อยกว่าสตรีที่ไม่ได้ประกอบอาชีพนอกบ้าน
 - 1.2 สตรีที่มีรายได้ออกครัวสูงกว่า 2,000 บาทต่อเดือน เลี้ยงลูกด้วยนมแม่น้อยกว่าสตรีที่มีรายได้ออกครัวต่ำกว่า 2,000 บาทต่อเดือน
 - 1.3 สตรีที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เลี้ยงลูกด้วยนมแม่น้อยกว่าสตรีที่มีการศึกษาต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
 - 1.4 สตรีที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เลี้ยงลูกด้วยนมแม่มากกว่าสตรีที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
2. สตรีที่มีอายุสูงกว่า 35 ปี เลี้ยงลูกด้วยนมแม่น้อยกว่าสตรีที่มีอายุต่ำกว่า 35 ปี
3. สตรีที่นับถือศาสนาอิสลามเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มากกว่าสตรีที่นับถือศาสนาพุทธ
4. สตรีที่สามีนับถือศาสนาอิสลามเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มากกว่าสตรีที่สามีนับถือศาสนาพุทธ
5. สตรีที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะมีประจำเดือนครั้งแรกภายหลังคลอดช้ากว่าสตรีที่ไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่
6. สตรีที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่นานกว่า 3 เดือน จะเริ่มให้อาหารเสริมแก่ลูกครั้งแรกช้ากว่าสตรีที่ให้นมลูกไม่ถึง 3 เดือน

คำนิยามศัพท์

พฤติกรรมเลี้ยงลูกบุตร	หมายถึง	แบบแผนในการเลี้ยงลูกทั้งการให้นมแม่ และการให้นมผสม รวมถึงการให้อาหารเสริมครั้งแรกแก่ลูก
นมแม่	หมายถึง	การให้นมแม่เพื่อเลี้ยงทารกเพียงอย่างเดียว
นมผสม	หมายถึง	ผลิตภัณฑ์นมที่มีสารอาหารครบถ้วนและมีปริมาณเพียงพอต่อการเจริญเติบโตของทารก
บุคลากรทางการแพทย์	หมายถึง	แพทย์ พยาบาล พยาบาลวิชาชีพ เจ้าหน้าที่อนามัย ตลอดจนหมอต่ำแต่ที่ได้รับการอบรมแล้ว
เศรษฐกิจฐานะ	หมายถึง	อาชีพ รายได้ และระดับการศึกษาของทั้งสามีและสตรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อจะไต่ทราบแบบแผนของการเลี้ยงลูกโดยเฉพาะการให้นมลูก ประเภทของนม รวมถึงระยะเวลาที่ให้นมของสตรีที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด
2. เพื่อนำผลงานวิจัยเสนอต่องานอนามัยแม่และเด็ก ตลอดจนงานด้านสาธารณสุข-มูลฐานจะได้นำไปประกอบการพิจารณาการวางแผนพัฒนาและรณรงค์ให้มีการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยเฉพาะในชุมชนแออัดต่างๆ ตลอดจนหาวิธีการแก้ไขข้อบกพร่อง เพื่องานอนามัยแม่และเด็กจะได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตามคำขวัญขององค์การอนามัยโลกที่ว่า "สุขภาพที่ดีวันหน้า ก่อนปี 2543"
3. เพื่อช่วยในการกำหนดนโยบายประชากร และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร ด้านสาธารณสุขให้เหมาะสมกับลักษณะของประชากรเป้าหมาย โดยเฉพาะในเขตชุมชนแออัดเป็นเป้าหมายสำคัญในการที่จะพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (2525-2529) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 6 (2530-2534)
4. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาถึงปัจจัยด้าน จำนวนบุตรเกิดรอด อายุแรกสมรส การได้รับการดูแลในระยะก่อนคลอดและหลังคลอดที่อาจมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม การเลี้ยงดูบุตรของสตรีก็ได้ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมชนิดต่างๆ การเลียนแบบแบบแผนการเลี้ยงดูบุตรจากเพื่อนบ้าน อำนาจในการตัดสินใจของสตรี อำนาจในการตัดสินใจของสามี ซึ่งอาจมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อพฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรของสตรีแต่ละคน

ศูนย์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย